

A gyúpont

„Nem szeszély, nem megmagyarázható vágy sugalta már évtizedek előtt, hogy Magyarországnak erős, nagy fővárost teremtsünk; nézzük bármely művelt nemzetet, azt fogjuk találni, hogy haladásának egyik főfeltételét fővárosában bírja, hol gyúpontja van a szellemi életnek, az iparnak, kereskedésnek s honnan minden mozgalom ezer szálaikon terjed ki az ország testébe.”
(Szerkesztőségi cikk, Magyarország és a nagyvilág, 1873. november 2.)*

Mielőtt Budapest bűnös és idegen lelkű város lett volna, éppen az ellenkezője volt. A magyar nemzetépítés nagy reménysége és szimbóluma. Korának érényeivel és bűneivel. Budapest története a magyar szabadság története volt. Ebben a szókapcsolatban. A szabadságé is és a szabadság magyarra szűkítésé is – a multikulturális, soknemzetiségű, soknyelvű Magyarországon.

A Dunával elválasztott két ikervárost az első (inkább még csak Pestet érintő) magyarosodási-magyarosítási hullám idején, a reformkorban kezdték Budapestnek nevezni.

A városegyesítésre vonatkozó első javaslatot az 1848-as forradalom kitörése után 23 nappal nyújtották be. Még az áprilisi törvények császári szentesítése előtt. Azon a napon, amelyen a császár kinevezte az első független magyar kormányt.

A javaslatot Házmán Ferenc nyújtotta be. Franz Hassmann-nak született, és az első városi tanácsnok volt, aki Buda tanácsstermében magyarul szólt fel (1844-ben). Belügyi államtitkár lett a Batthyány-kormányban, megszolgált, hogy távollétében halálra ítéljék, az emigrációból csak a kiegyezés után térhetett haza.

Így ismertette az indítványt Kossuth *Pesti Hírlapja az Országgyűlési tudósításokban*: április 7-én „Házmán F. budai követ Pest és Buda fővárosok egyesítését indítványozá. A testvériség uralkodó eszméjéből eredett azon vágy, hogy Buda és Pest adminisztráció tekintetben egyesíttessenek. Ezt bőven indokolni nem is szükséges; ezen egyesülés legüdvösebb befolyást gyakorolna a vélemények kiegyenlítésére s nagyszerű emléke lenne a közelebbi napoknak.” Csak a pesti követ miszmacholt: „Ellenben Károlyi I., Pest követe, nem tudjuk, maga vagy küldöi nevében-e, szűkkeblű fölfogást bizonyított a rokonszenvet érdemlő tárgy iránt. Az indítvány őt meglepi – úgymond – ő Pestről e tárgyban egy szót sem hallott, Pesten ez unióról mit sem tudnak; ő tehát érdemileg a tárgy iránt sem szimpathiát, sem antipathiát nem nyilváníthat. A vásár kettőn áll, s ő fájlalja és méltánytalannak találja e rögtönzést.”¹ Károlyi I.:

* A cikket valószínűleg a hetilap felelős szerkesztője, Ágai Adolf írta.

¹ *Pesti Hírlap*, 1848. április 29.

Trattner-Károlyi István, a magyar nyomdaipar nagy megújítója, kinek háza és nyomdája a magyar irodalmi és szellemi élet egyik legélénkebb központja lett a reformkorban, és aki Széchenyi István legbuzgóbb hívei, eszméinek odaadó terjesztői közé tartozott. Kossuth (és Házmán) radikalizmusa mindig is távol állt tőle, miként Széchenyitől, és bálványához hasonlóan összeomlott, amikor a forradalom háborúba torkollott. (Amúgy az ikervárosok egyesítése Széchenyinek szívügye volt. A nagy Lánchíd-projekt is azt szolgálta.)

A Szemere-kormány 1849. június 24-én rendelte el Pest, Buda és Óbuda egyesülését. Tizenkilenc nappal azután, hogy a kormány Debrecenből visszatért Pestre. Kilenc nappal azután, hogy a hatalmas orosz hadsereg benyomult az országba, és pontosan azon a napon, amelyen Paszkevics elfoglalta Kassát.

A három összenőtt város helyzete, külön tartása, fejlődésének akadályoztatása a rabságban tartott ország állapotának szimbóluma volt.

Áldor Imre fiatal és elszánt újságíró a forradalom után fogságot viselt szerkesztők, Vahot Imre és Vas Gereben munkatársa a kiegyezés küszöbén, 1866-ban Heckenast Gusztávnál Cassius álnéven remek metszetekkel zsúfolt könyvet jelentett meg ezzel a címmel: *Magyarország fővárosa. Budapest leírása, képekkel*. A könyv úgy tárgyalja Budapestet, mintha minden szempontból egy város lenne, és az egyesítésre vonatkozó határozat nem vezetett volna el a forradalommal együtt. A város történetét taglaló rész ezzel zárul: „1848-ban az országgyűlés által a két testvérváros egyesítettett és a lánchíd, mely ebben az évben adatott át a forgalomnak örökre egygyé tette Budapestet. Az 1849-iki események vihara a fővároson is átvonult, melynek szomorú következményeit kiépülte s ma Európa nagy városai között foglal helyet.”² Az ügyes szerző nem a híd hivatalos átadásáról beszél, amelyet a szabadságharc leverése után Haynau vezényelt le, hanem a forgalomnak való átadásáról, amiből annyi igaz, hogy 1848-ban is át lehetett már haladni a befejezés előtt álló hídon.

Az egyesítésig igazából nem is lehetett egyértelmű, mi Magyarország fővárosa. A katonai és polgári kormányzóság az osztrák uralom idején Budán működött, az Országgyűlés 1865 után Pesten a Főherceg Sándor utcában, a kormány pedig a kiegyezés után Budán a Sándor-palotában. Sem Buda, sem az ötször akkora lakossággal rendelkező Pest nem lehetett nem-főváros. (A pár ezres lélekszámú, agrár jellegű Óbuda nem sokat számított. A korabeli szövegekben gyakorta meg is feledkeznek róla, és csak két város egyesítéséről beszélnek.) Ráth Károly főpolgármester úgy is fogalmaz Ferenc József színe előtt 1873 novemberében, hogy „az országunk *fővárosainak* egyesítéséről alkotott, és császári s apostoli királyi Felsőség által legkegyelmesebben szentesített törvény immár végrehajtva”.³

Az ikerváros rebellis gócpont volt Bécs szemében. Egyesítésük a legkevésbé sem állt a császárság érdekében. Az sem, hogy Pest kinőjön Bécs árnyé-

² Cassius: *Magyarország fővárosa*, Pest, 1866, kiadja Heckenast Gusztáv, 47. o. Faximile kiadás, Helikon Kiadó, é. n.

³ *Budapesti Közlöny*, 1873. november 30.

kából. Az ikerváros, illetőleg közülük inkább csak Pest az osztrák uralom alatt is gyorsan fejlődött. Az ikervárosok lakossága 1850 és 1870 között 42 százalékkal gyarapodott, de ez a gyors fejlődés is fékezett volt. Ezt a város akkor is érezte, a jövő pedig bizonyította, midőn az egyesült város népessége a századfordulójáig kevés híján a háromszorosára nőtt.

A *Hon* névtelen szerkesztőségi cikke így üdvözölte az egyesült fővárost: „Mig ős Buda, a fényes királyi vár messze távolba nyúló múltjával mivé lett a fölötte elviharzott századok folytán, – addig hogy növelte nagyra Pestet egy csendes, zajtalan szorgalommal működő lankadatlan erő, a nemzet közérzete s a materiális és morális szükségesség vastörvénye, daczára elhagyott, mostoha sorsának, daczára elnyomatásának és daczára annak, hogy egy más metropolis volt készülöben, mesterséges, erőszakos utakon, mely az egységesítési törekvések mellett, nem engedheté hogy más város nyomába lépjen, vele versenyezzen, vagy épen fölibe | kerekedjen.

Nincs a contingensen [sic!] főváros, mely oly kedvezőtlen körülmények között és annyira hátrányos történeti előzmények után vergődött volna oly jelentőségre, mint Pest városa. [...] A fejedelmi kegy, mely diszes oszlopcsarnokokat, palotasorokat, műremekeket és colossalis középületeket varázsol oda, a hova akar, közlekedési eszközökkel teszi könnyen megközelíthetővé, felé irányozza a kereskedés útjait, ipartelepeket plántál bele s ellátja mások felett nagyobb jogokkal, több kedvezményekkel; Pest felé visszas arczát fordítá mindig. Ami itt van, az nem az udvari verőfényben nőtt fel, hanem gyakran az onnan kerekedett romboló viharok daczára. Pest városát az utolsó kőig, az utolsó tégláig polgárai szorgalma és az ország áldozatkészsége építé fel. [...] Magunk hordtuk együvé, s isten segítségével megteremtettük, a mennyire szegénységünktől tellett.

S ez adja meg az ország új fővárosának jövőjébe vetett bizalmunkat. Saját erejéből, borzasztó akadályok daczára lett azzá, amivé lett: lehetetlen, hogy most erőben, akaratban, önbizalomban meggyarapodva, a fejlődését eddig gátolt akadályok nagy részének elhárítása után, a lendület, melylyel fejlődni indult, alább hagyjon.”⁴

Az egyesítési projektet, amely 1870-ben kapott lendületet, Buzinkay Géza így jellemzi: „Széchenyi működése nyomán lett nemzeti programmá egy izmos, új főváros megteremtése a Duna mentén. Ez monumentális vízió volt, és csak többszörösen összehangolt munkálkodás eredményeként valósulhatott meg. Városokat kellett átszervezni, egyesíteni és technikailag – hídépítéssel, közlekedéssel – összekötni. S mivel mindez az ország programja volt, nem Pest vagy Buda régi polgáraié – gyakran éppen ellenükre, mert érdekcsoportjaiknak és maguknak a városoknak vetélkedéséből aligha bontakozott volna ki egységes város –, ezért törvényekkel, központi intézményekkel és országos gazdasági erőfeszítésekkel kellett vezérelni a fejlődést, amelyet nagyrészt az 1870. évi 10. tc-vel életre hívott Fővárosi Közmunkák Tanácsa irányított, az ingatlanspekulációknak és a magántőke meg a külföldi vállalkozások részére nagy, de kijelölt helyet biztosítva. A gróf Andrássy

---

⁴ A *Hon*, 1873. október 27.

Gyula miniszterelnök által sürgetett törvény egyértelmű célja az volt, hogy a városegyesítés műszaki és gazdasági kényszerét megteremtse. A mintát – mint még a nyolcvanas évek nagy részében is az élet majdnem minden területén – Anglia nyújtotta.”⁵

Budán is, Pesten is voltak, akik nem lelkesedtek az egyesítésért. Budán az a mondás járta, hogy „Pest feketére fest”. Pesten Szentkirályi Mór polgármester szította a az ellenállást azzal, hogy a fejlődésképtelen német Buda majd visszafogja Pest haladását és magyarosodását.⁶

Nem is a városi önkormányzatok egyesültek, hanem a följük rendelt területek, a közmunkatanács és az új város rendjét, közigazgatását kidolgozó közös bizottság egyesítette a városokat.

Az egyesült Budapest első évtizedeiben hatalmas volt a felfordulás. A tervezett és rendezett felfordulás. Mindenhol földet túrtak, építkeztek. Egy zömmel kövezetlen utcákból és földszintes házakból álló, világvárosi infrastruktúrával nem rendelkező városból lett a millenniumi világkiállításra európai metropolis.

Az emberek lépten-nyomon akadályokba ütköztek, földhányásról földhányásra bukdácsoltak. Csatorna, vízvezeték, lóvasút épült, kövezték az utcákat, kiépítették a rakpartokat, eltüntették a földszintes, túlszűfolt szegénynegyedeket, a helyükön kiépítették a Városligetig vezető Sugár utat, a Duna mellékága helyén a Nagykörutat, létrehozták a főútvonalak hálózatát, fásítottak, parkosítottak stb. Közben elpusztították Pest barokk városmagját, és eltüntették azt is, ami Buda gótikus várából megmaradt.

20

Egy olyan hatalom központosított akkor, amely hitt a jövőben, a haladásban, vigyázó szeméit nyugatra vetette, felmérte a kor szükségleteit, és a szíve csücske volt Budapest. Ez hagyományosan nemzeti liberálisnak titulált, de inkább nacionalista liberálisnak nevezendő hatalom volt, amelyben az ország vezető városai után két évvel az ország vezető pártjait is egyesültek, és létrehozták a három évtizeden át leválthatatlan kormánypártot, amely fokozatosan elvesztette progresszív jellegét. Liberalizmusa egyre fogyott, nacionalizmusa egyre hízott.

A városegyesítést nem a legkedvezőbb körülmények között hajtották végre. A róla szóló 1872. évi XXXVI. tc. akkor születik meg, amikor a Bécsből kiinduló tőzsdekrach Magyarországra is betör, a két év alatt kétszázezer embert elpusztító kolerajárvány pedig kitör.

A városegyesítő törvényjavaslatot ketten nyújtották be. Buda képviselőletében ugyanaz, aki 1848-ban is: Házmán Ferenc, ekkor Buda polgármestere. A 20 százalékban zsidók lakta Pest képviselőletében pedig az Országgyűlés első zsidó képviselője, Wahrmann Mór, aki később a pesti zsidó hitközség elnöke is lett.

A városegyesítés többéves folyamat volt, azt egy naphoz kötni nem lehet. Csak önkényesen lehet kijelölni egyet a kínálkozó időpontok közül. 1873.

---

⁵ Buzinkay Géza előszava, in Jalsovszky Katalin – Tomsics Emőke: *BudaPest az ikerfőváros 1860–1890*, Helikon, 2003, 8. o.

⁶ Uo. 9. o.

november 17-ét jelölte ki Budapest közgyűlése, amikor már minden ügy vitelet átvette. Ekkor már volt a városnak főpolgármestere is, polgármestere is.

Budapest főváros törvényhatóságának alakuló ülését 1873. október 25-én tartották a Vigadóban. Az épület bejárata előtt érdeklődők tömege tolongott. Lelkesen üdvözölték az ülésre érkező Deák Ferencet, aki ekkor már nem volt túl jó egészségi állapotban. Ekkor választották meg a császár által jóváhagyott három jelölt közül a főpolgármestert.

Dr. Havas Sándor honvédelmi miniszteri tanácsos nem rúgott labdába, mindössze öt szavazatot kapott. Annál komolyabb jelölt volt a város egyesítésének egyik legfőbb protagonistája, Házmán Ferenc. Ő 169 szavazatot kapott. De nem ő nyert, hanem Ráth Károly, a pesti ítéletábla alelnöke 209 szavazattal.⁷

A főpolgármestert arra találták ki, hogy reprezentáljon, és a kormány képviselőletében ellenőrizze az önkormányzatot. Nagyjából az volt a dolga, mint a vármegyékben és nagyvárosokban a főispánnak, azzal a különbséggel, hogy őt mégis az önkormányzat választotta a császár jelöltjei közül. Barna Zsigmond főjegyző úgy is kezdte az új főpolgármestert üdvözlő beszédét, hogy „Méltóságos főispán úr!”⁸

Jókai lapja, *A Hon* nem nagyon örült a választás eredményének: „A főváros élén álló hely ma már betöltött. Helyes volt-e a választás? azt a jövő fogja megmutatni. Mi megvalljuk, hogy e »kormányközeli« helyre szivesebben láttunk volna szelidebb embert, olyat, a kihez gyanúja sem férhet annak, hogy a municipális jogkör megszorítására valaha erőszakos eszközül szolgálhasson a kormány kezében. Ezért voltunk Házmán mellett, kinek erélyétől nem vártunk ugyan sokat, mert az nincs benne sok, – de kit épen ezért óhajtottunk volna ezen, nem nagy tevékenységi körű, de a hatalommal való túlkapásokra annyiszor provokáló álláson.”⁹

Ráth valóban a kormány embereként tevékenykedett, a kormány iránti lojalitás vezérelte, de hatalmi túlkapásokkal nem lehetett őt vádolni. *A Hon* ugyanebben a cikkében arról is hírt ad, hogy Házmánt állítólag a polgármesteri tisztséggel kárpótolnák, amit viszont a lap nem pártolna, mert az már operatív funkció, mely erélyt kíván. A polgármester a város tényleges vezetője, az a szerep viszont nem Házmánnak való.

Nem is ő lett a polgármester, hanem Kamermayer Károly. Ő igen ifjan végigharcolta a szabadságharc számos nagy ütközetét. Húszéves volt, amikor hősiességéért Klapka főhadnaggyá léptette elő. Buda főjegyzőjeként 1861-ben nagy beszédet mondott az abszolutizmus ellen. Igen népszerű várospolitikus volt, nagy többséggel választották polgármesterré. A budaiak állítólag zokon vették, hogy egyik vezető tisztségre sem választottak budai jelöltet.¹⁰ Kamermayert, a budai főjegyzőt, úgy látszik, nem tekintették eléggé budainak.

---

⁷ *Budapesti Közlöny*, 1873. október 26.

⁸ *A Hon*, 1873. október 30.

⁹ *A Hon*, 1873. október 27.

¹⁰ *Magyar Újság*, 1873. november 8.

A főpolgármestert is, a polgármestert is mindig újraválasztották, ameddig újraválaszthatták. Ez a páros több mint húsz évig maradt a város élén. Ráth a haláláig, Kamermayer majdnem a haláláig maradt a funkciójában. Ez a stabilitás alighanem jót tett a városnak.

Budapest közgyűlésének első rendes ülését 1873. november 24-én tartották. Ezt az örömnapot Várady Károly és társai a beadványukban egy másik-kal kapcsolták össze: „a szerencsés véletlen úgy akarta, hogy ezen örömnapon majdnem összeesik a monarchia népeinek örömnepével, melyen ők a szeretett fejedelem negyedszázados uralkodását ünneplik. [...] Kell tehát, hogy őszinte tiszta szívből üdvözljük felséges királyunkat örömnepén. [...] Ezen hála- és részvét-nyilvánítással legméltóbban kezdjük meg törvényhatósági működésünket, és méltó utódaivá leszünk elődeinknek, kik a koronás király iránti hűségük és ragaszkodásuk által magukat minden időben kitüntették.”¹¹ A javaslatnak megfelelően feliratban üdvözölték a császárt az évforduló alkalmából, melyben többek között ez áll: „Örömnepet ül a birodalom; üdvöt rebegnek a népek milliói; egy szívvel osztozik ebben Magyarország fővárosának közönsége. Dicső nap ez, egy negyedszázad háttára, melynek kezdetén császári és Apostoli királyi Felséged nagy őseinek legdrágább örökébe lépett; egy korszak ez az élet tengerén, mely nagyszerű eseményeivel a történelem évkönyveit gazdagítja.”¹²

Ezen negyedszázad kezdetén hiúsult meg a városegyesítés, midőn az ifjú Ferenc József elfoglalta tehetetlen elődjének trónját, hogy energikusan hozzalásson a városegyesítő Magyarország eltiprásához és hosszú időre lehetlenné tegye Budapest megalapítását.

22

Mindhárom egyesülő város német volt. A lakosság majd fele még az egyesülés időpontjában sem magyar anyanyelvű. A nem magyar anyanyelvűeknek pedig alig a negyede tud magyarul.¹³ A magyarok között jóval nagyobb a németül tudók aránya. A városok elsődleges nyelve a német. Az 1868-as nemzetiségi törvény értelmében a törvényhatóságokban a nemzetiségi nyelvek is használandók, amennyiben ezt a képviselők legalább ötöde kéri, s a törvényhatósági tisztviselőknek a felekkel szemben „lehetőségig” – Eötvös József eredeti törvénytervezete szerint: kötelezően – ezek nyelvét kell használni. Az amúgy is kilúgozott nemzetiségi törvény elszabotálása mindennapos volt Magyarországon már akkor is. Azonban az egyesített fővárosról szóló törvény egyenesen kizárta a nemzetiségi törvény alkalmazását a fővárosban. És ezzel a magyar politikai osztályban ekkor Deák Ferenc kivételével szinte mindenki egyetértett.

Gerlóczy Károly alpolgármester beiktatási beszédében kiemelte: „lelkesült buzgalommal fogok azért minden alkalmat megragadni, hogy drága kincsünk, az édesen hangzó magyar nyelv az őt megillető polczon virágzásra emelkedjék, hogy a törvénynek e részbeni rendelete ne csak egyszerűen hajtassék végre, hanem tapintatos erélylyel mielőbb eléressék az, hogy Bu-

---

¹¹ *Budapesti Közlöny*, 1873. november 25.

¹² *Budapesti Közlöny*, 1873. november 27.

¹³ Buza Péter: *Az első nap Budapesten*, Maecenas Könyvek, 1998, 9. o.

dapest Magyarországnak szivben-lélekben; de egyúttal nyelvben is valódi magyar fővárosa legyen.”

A *Politikai Újdonságok*nak a pesti önkormányzat utolsó üléséről szóló cikkében többek között azzal méltatják a búcsúzó önkormányzatot, hogy már addig sem a nemzetiségi törvény szellemében tevékenykedett: „Az egyesült főváros most már kezd méltó lenni egy országhoz, de hogy Magyarországnak is méltó fővárosa legyen, az a most megalakult képvisellettől függ, mert az van arra hivatva, hogy itt megerősítse a nemzeti szellemet, s eleget tegyen azon követeléseknek, melyek arra szükségesek, hogy vidéki magyar embert ne epeszsen hazája fővárosában honvágy. A főváros rendezéséről szóló törvény nyíltan hirdeti ezt, mikor elrendeli, hogy mind a hivatalos, mind a tanácskozási nyelv, mind pedig az egész ügyvitel és kezelés magyar legyen. E tekintetben teljes elismeréssel kell visszaemlékeznünk Pest városának hat évig működött képviselétére, mely a nemzeti szellemnek, a magyaros érdekeknek ápolója és gyámola volt, s nemcsak eleven érzéket tanúsított egy magyar főváros föltételei iránt, hanem erélylyel is igyekezett létesíteni ily föltételeket. Budán azonban sok tekintetben mutatkozott a múlt korszakból öröklött baj.”¹⁴ Barna Mihály főjegyző a pesti önkormányzat érdemei között említi, hogy „megalakulása után alig kis időre kimondta amaz emberbaráti, szabadelvű határozatát, hogy Pest városában ezentúl csak felekezetenlküli néptanodákat fog megengedni”.¹⁵ A felekezeti iskolák számának csökkentése szintén a nemzetiségi nyelvű oktatás visszaszorítását szolgálta.

Törs Kálmán *A Honban* módfelett csodálkozik azon, hogy vannak, akik nem tartják természetesnek, hogy a „más körülmények között részünkről is elismert nemzetiségi igényeiket”, a főváros nemzetiségeivel kapcsolatban nem ismerik el. „Valóságos isten csodája, hogy akadtak olyanok is, a kik ezt másként képzelték, s rosszul alkalmazott szerénységgel, bűnös meghunyászkodással méltányos dolgot vélték cselekedni, ha nehány ezer idegen ajkú, többnyire bevándorolt s a mi körülményeinkbe magukat bele élni nem tudó, vagy vonakodó ember kedvéért megsértének egy egész országot, behozván a hivatalos administratív és tanácskozási nyelv dualizmusát. Mert nem kell ám azt hinni, hogy a német nyelvnek a magyar nyelv mellé egy rangba helyezése az ország fővárosában – csupán ez ország magyar ajkú polgárait fogta volna sérteni. Megsértett volna az minden más nemzetiséget is, mely ez esetben joggal kérdezheti vala, hogy ha már a magyar mint diplomatiái nyelv jogosultsága előtt meghajol is, mért kelljen mint szerbnek, romának, tótnak stb. meghajolnia még a német előtt is? s valóban joggal követelhetne volna, hogy az ő nyelve is fogadtassák el olyanul, minőnek a német elfogadtatott. Az lett volna aztán az igazi Babel.” A cikk további részéből kiderül, hogy a Budapestre látogató vidéki emberek otthonosságának szempontja csak a magyar ajkú vidékiekre vonatkozik: „Mindazonáltal féltő, hogy a magyarosodási processus... sokkal lassúbb lesz, semhogy három-négy évtized előtt elmondhatnók, hogy Magyarországnak most már megvan a maga

¹⁴ *Politikai Újdonságok*, 1873. október 29.

¹⁵ Uo.

magyar fővárosa. [...] Budapesten a lakosság német tömegének legnagyobb részben a főváros német környezete nyújt kiapadhatatlan succrescentiát. Itt van a dunáninnyi részen Soroksár, Haraszt, Taksony – a dunántulini Promontor, Budaörs, Buda-Kesz, Török-Bálint, Tor-Bágy, Vörösvár, Hidegkút stb., mind a legközvetlenebb közelében a fővárosnak. Ezek képezik éléskamráit s mellőzve a belőlők itt rendes szolgálatban, huzamosb foglalkozásban időző, vagy pláne ide települő lakosokat, – naponkint ezrével tolnak a fővárosba, melynek lakossága kénytelen-kelletlen érintkezni kényszerül velők, mert tőlük veszi a mindennapit, s érintkezésében kénytelen az ő nyelvüket beszélni, mert ők más nyelvet nem beszélnek. E folytonos érintkezés mellett képzelhetetlen, hogy a fővárosnak kivált alsóbb osztályai egyhamar megmagyarosodjanak, sőt az sem akadályozható meg, hogy a magyar rész elnémetesedjék. Pest megye közönsége valóban nagy szolgálatot tenne a magyarság ügyének, ha befolyását, természetesen, a legkisebb kényszerítés elkerülésével arra használná fel, hogy e községek oly jegyzőket, tanítókat, sőt, ahol netán patronatusi joggal bir, lelkészeket nyerjenek, kik a mellett, hogy a német nyelvet tökéletesen birják, lassankint megbarátkoztatnák e községek lakosságát azzal az eszmével, hogy gyermekeiket magyarul is taníttassák.¹⁶

24

Ahogy Törs Kálmán írja, „valóságos isten csodája, hogy akadtak olyanok is, a kik ezt másként képzelték”. Deák Ferenc volt az Isten ilyen csodája. Azt a nézetet képviselte, hogy a fővárosi közgyűlésre nem kell a magyar nyelv kizárólagosságát ráerőltetni. A magyar nyelv idővel amúgy is domináns lesz Budapesten. *A Hon* kioktatta a haza bölcsét: „Most már beláthatjuk, hogy mennyi hite vagyon nékie e haza gyermekeinek hazafiságában; hogy hiszi, a mit mi korlátolt eszű emberek sehogy sem bírtunk elképzelni, miszerint Budapest virilisei, kik 30-40 évi itt tartózkodás után se tudtak, de egy árva kukkot se megtanulni magyarul – a városi közgyűlésen most már magyarul fognak perorálni. No hát akkor csak engedjük a dolgot. Bízunk a Magyarok Istenében, ő majd fenn fogja tartani nyelvünket; s ha ez a bizalom [nem] volna elég teljes megnyugtatósunkra, hát akkor ott van Deák Ferencz reménye, hogy a város nyelve valószínűleg magyar lesz! Mindenesetre vigasztaló tudat, hogy nemzetiségünk már olyan erős, hogy nem is szükséges neki egyéb garancia, mint a Magyarok Istenébe vetett bizalom, és a haza bölcsének az a reménye, hogy valószínűleg nem fogunk elveszni.”

A névtelen cikkíró úgy véli, hogy a magyarságot a hazájában nap nap után olyan támadások érik, hogy „ma már nem nyúlhatunk nemzetiségünk védelmében oly erélyes intézkedéshez, mely túlzó lehetne s mely túlcsapathatna az önvédelem határain”.¹⁷

A város és az ország történelme azóta igazolta, hogy ahol a más nyelvű polgár idegen lehet, ott anyanyelvétől függetlenül bárki az lehet.

---

¹⁶ *A Hon*, 1873. november 12.

¹⁷ *A Hon*, 1872. november 11.